

Háda Béla

Ablak egy alig ismert világra

Balogh András: Délkelet-Ázsia történelme

Délkelet-Ázsia napjainkban több mint 640 millió lakójával Dél- és Északkelet-Ázsia után a Föld harmadik legnépesebb nagytérsége, fejlődése pedig évtizedek óta kiemelt figyelmet von magára a világ gazdaság jövőbeli erővonalait kutatók részéről. Korunkra ezen szempontokhoz társulva tudatosodott az Indiai- és Csendes-óceánt összekötő, páratlan természet- és gazdaságföldrajzi adottságokkal rendelkező világrész stratégiai jelentősége is. Utóbbi valójában közel sem újkeletű, a tengeri személy- és áruforgalom, illetve az embercsoportok nagy távolságú érintkezésének kialakulásától megkerülhetetlen realitás. Egy olyan sajátosság, mely a klasszikus korban a helyi népek gazdagodásának, majd a gyarmatosítók megjelenésével tragédiáiknak okozója lett. Nem lebecsülendő tanulságokkal szolgálva az emberiség történelmi fejlődését mozgató tényezőkről sem.

Mindennek ellenére egészen a legutóbbi időig a magyar olvasó kevés átfogó, vagy éppen napi jelenségekre reflektáló anyagot vehetett a kezébe Délkelet-Ázsia államainak történelméről, társadalmik fejlődéséről, külpolitikájuk, stratégiai elképzeléseik alapvető elemeiről. E nehezen megmagyarázható űr betöltésében nagyon komoly előrelépést hoz Balogh András, az ELTE professzorának, Magyarország volt indiai és thaiföldi nagykövétének új szintézise. Érdeemes tehát e recenzió keretében alaposabb figyelmet szentelnünk neki.

A *Délkelet-Ázsia történelme* címmel 2018 végén megjelent mű valójában egy átszerkesztett és bővített kiadás, amely egy 2015-ben, korlátozott példányszámban elkészült, könyvkereskedelmi forgalomba nem került verzió alapján született. Noha az eredeti kötet anyaga is úttörő jelentőségű, kivitelezése pedig tetszetős volt, első ránézésre is nyilvánvaló, hogy jól tett neki a ráncfelvarrás.

Nézzük először a kötet fizikai megjelenését. Borítója bár színvilágában markánsan eltér az elődjétől, végeredményben hasonló logika alapján válogatott képi elemekből álló montázs jelenik meg rajta. Szimbolikus jelentése nem bonyolult: a délkelet-ázsiai tradíciók és fejlett jelen összekapcsolódása. 560 oldalt meghaladó terjedelmű törzsszövegét egy több mint 140 oldalas színes képmelléklet egészíti ki fotókkal és térképekkel. Az Eötvös Kiadó a korábbiaknál nagyobb figyelmet fordított a könyv képanyagának felbontására és szerkesztésére, amellyel nagyot emelt annak használati értékén, különösen a történelmi térképek vonatkozásában. Ezen ábraanyagok nélkül ugyanis a témában kevésbé jártas magyar olvasó számára lényegében követhetetlenek lennének azok a politikai és területi változások, amelyeket a szerző hosszú értekezésében ismertet. Pusztán funkcionális szempontból még jobb lett volna, ha a történelmi térképeket azon szövegrészekbe illesztik be, amelyek az általuk ábrázolt viszonyokról szólnak. A függelékes megoldás ugyanakkor szerényebb költségek mellett lehetővé tette a színes megjelenítést, ami kétségkívül esztétikusabb, jobb

áttekinthetőséget biztosító, így végső soron indokolható megoldás. Sajnos a 718. oldal alsó térképe véletlenül nem a címében szereplő 13. századi, hanem a mintegy háromszáz évvel későbbi területi állapotot mutatja, ahogy ez a 721. oldalon – immár helyes datálással is megjelenik. Hasonlóan jelentős, a kötet használatát könnyítő változás a kibővített név- és tárgymutató is. Nem vitás tehát, hogy a kiadvány értékes fejlődést mutat a korábbi változatához képest, mind funkcionális, mind pedig esztétikai téren.

Műfaji szempontból a Délkelet-Ázsia történelme alapvonásait illetően történeti szintézis, amelynek tényanyaga Balogh András hosszú éveken át zajló, helyi forrás- és tapasztalatgyűjtést is magában foglaló kutatásai nyomán állt össze. Nem titkoltan valamennyi rendelkezésére álló alkalmat felhasználta a szerző a helyiekkel való kapcsolatteremtésre, hasonlóból pedig keveseknek volt annyi, mint neki. Úgy tudósként, mint diplomataként, vagy a szingapúri központú Ázsia–Európa Alapítvány kormányzójaként egyaránt kamatoztatta saját kvalitásait és konzultációs lehetőségeit annak érdekében, hogy megfigyeléseinek és interpretációinak megfogalmazásakor minél emberközelibb képet rajzolhasson olvasóinak a délkelet-ázsiai életről és fejlődésről – egyúttal megmutassa saját, mélyen humánus viszonyát is a térség kultúráihoz. Különös értéke a kötetnek ez utóbbi; a szerző azon képessége, hogy bele tudja élni magát a krízisekkel terhelt történelmi szituációkba. A délkelet-ázsiai népek életének és államainak formálódását az inkább csak régészeti elméletek segítségével leírható kezdetektől egészen a 2010-es évek derekának politikai és gazdasági fejleményeiig mutatja be. Komoly erénye, hogy figyelmet szentel a korai, ma már csak a múzeumokban, műemlékekben, vagy éppen az egyes, modern nemzetek történelmi önazonosságtudatában létező államoknak és kultúráknak. Ilyenek egyebek mellett például a pyuk civilizációja, Srivijaya és Majapahit birodalmi vagy a csamok királysága. Belső felépítését egyrészt a nagy történelmi korszakok által strukturált kronológiai rend, másrészt ezen korszakokon belül az egyes államok történelmének elkülönített tárgyalása határozza meg. Ugyanakkor a nagy időrendi blokkok élén a szerző tematikus áttekintést is végez a meghatározóbb, térségi szinten érvényesülő trendek és jelenségek ismertetésével; Délkelet-Ázsia világkereskedelembel való bekapcsolódásától a gyarmatosítás folyamatán át a nemzeti mozgalmakig és modern politikai fejlődés sajátosságaiig. Balogh András emellett – magyarként érthető érzékenységgel fordulva a téma irányába – terjedelmes fejezetet szentel a kisebbségi kérdésnek is, különös tekintettel a kínaiak szereplehetőségeire az egyes délkelet-ázsiai társadalmakban. A térség jelenkori helyzetét az ASEAN nélkül nem lehet értelmezni. Ennek megfelelően a mű utolsó fejezete a szervezet kialakulásával és fejlődésével foglalkozik, az egyes országok történeténél szerényebb terjedelemben. Ezeknek a tematikus fejezeteknek köszönhetően a kötet jóval többé válik, mint országtörténetek gyűjteménye.

Mínt hogy a könyv szövege jelentős mértékben támaszkodik elődjére, az új szövegrészek „összeillesztése” a régebbiekkel különös odafigyelést igényel. Ezt a jelenkori politikai fejlődést tárgyaló fejezeteknél sikerült jól megoldani, a bevezető fejezetekben azonban sok a gondolatismétlés. Itt a szerző több szempont részletes kifejtésével mutatja be olvasójának Délkelet-Ázsia azon jellegzetességeit, amelyek nyomán különálló, saját karakterrel rendelkező térségként tekinthetünk az itteni 11 országra. Ez igen meggyőző és hiánypótló, kissé

zavaró lehet azonban, hogy több fejezet részben térünk vissza e közös jellegzetességek részletezésére (például 13–16. o., 31. o.), csakúgy mint a térség területi és népesedési adataira. A megoldás az olvasó szerkesztői munka erősítése lenne. Utóbbi hiányosságai persze aligha lennének felróhatók Balogh Andrásnak, hiszen annak lebonyolítása a kiadó feladataihoz tartozik.

Igen lényeges a kelet-ázsiai belpolitikai fejlődés jelenének megértése szempontjából is, hogy a kommunista és nemzeti törekvések a térségben nem álltak ellentétben egymással, és az egyébként államszocialista társadalmi/politikai kibontakozásban gondolkodó szervezetek a huszadik század első felétől nagyon is nemzeti, hazafias célkitűzéseket is megfogalmazhattak. Balogh András részletesen ismerteti a függetlenségi mozgalmak eszmei jellegzetességeit és a baloldali orientációt követő szervezetek szerepét ezek formálásában. Hathatósan érvel utóbbiaknak a nemzeti célokkal való azonosulása mellett, amivel sajátos megvilágításba helyezi a vietnami, vagy laoszi pártállami rendszert.

A kötet különösen tapasztalatokban gazdag, részletes fejezetei azok, amelyekhez a szerzőt személyes kapcsolat, és/vagy kiemelt érdeklődés fűzte. Jól érezhető ez a Thaiföld, illetve Mianmar új- és jelenkori történetéről szóló szövegrészekben. Általában a társadalmi/politikai élet alapfolyamatainak mozgatórugóit keresi, ami megfigyelhető egyebek mellett a rohingyakrízisre adott mianmari kormányzati reakciók áttekintésénél. Balogh András érthetően igen nagy teret szentel ennek a széles nemzetközi figyelmet kiváltott humanitárius katasztrófának. A szerző rámutat: még minimális konszenzust élvező forgatókönyv sem létezik a mianmari elit körében a szóban forgó kisebbség helyzetének rendezésére (358. o.). És ez bizony nagy igazság. Talán érdekes lehet itt megemlíteni, hogy a 2017-ben indult etnikai tisztogatásnak van egy sajátos belpolitikai frontvonala is, amely a civil kormány – és maga Aung Szán Szú Csí – valamint a katonai elit között húzódik, és amelynek kialakulását az ország közjogi struktúrája teszi lehetővé. E harcból a politikusasszony megtépázva és vesztesen került ki eddig. Amit egyenruhás ellenségei 25 éven át nem értek el vele szemben – külföldi megítélésének és támogatásának lerombolását – azt a rohingyaválsággal két őszi hónap alatt megvalósították. Szomorú, de szemléletes példa ez arra, hogy egy hasonlóan összetett társadalmi szövedéssel bíró országban a krízisek is több dimenzióval rendelkeznek – és ezt természetesen a kötet szerzője is jól tudja.

Balogh András nem hagyományos történelemkönyvet és különösen nem tankönyvet írt, nem a szikár tények és adatok pusztá felsorolásából építkezik, hanem emocionális értékű – ennek természeténél fogva így némileg szubjektív – megállapításokat is tesz. Utóbbi különösen megmutatkozik az egyes politikusok személyének és tevékenységének megítélésakor. Alkotása ugyanakkor ezeknek a nem hagyományos adalékoknak köszönhetően válik plasztikus és élményszerű elbeszéléssé, olvasmányos formában tálalva a Magyarországon lényegében teljesen ismeretlen fejleményeket. Még ha kissé egyoldalúnak is tűnik például Mohamed Suharto indonéz diktátor negatív tulajdonságait hangsúlyozó megítélése (például 366. o.), vagy nagyvonalúnak az azóta lemondott, hivatalának első percétől az utolsóig teljesen súlytalan Htin Kyaw mianmari elnök erényeinek kidomborítása (355–356. o.), az nem vitatható, hogy Balogh András jóindulatú és pozitív üzenetet akar közvetíteni a térség népeiről és azok szabadságért és demokratikus fejlődésért zajló erőfeszítéseiről. A szélsőséges állásfoglalásoktól pedig következetesen tartózkodik.

Mint már érintettük, különösen értékes kiegészítése az új kiadásnak a nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről szóló kilencedik nagyfejezet. Minthogy a szerző is kiemelt figyelemmel fordul ennek anyaga felé, indokolt, hogy e recenzió is így tegyen. Balogh András itt főként a nyelvi és vallási tényezőre építve, valamint a helyi elitek nézeteit ismertetve építi fel a mondanivalóját. Noha e fejezetek tartalmaznak ismétléseket a történeti részekből, vitán felül komoly adalékokkal egészítik ki a kötetet. A szerző az antropológiai szempontok alkalmazását általában elveti, minthogy az etnikai összetétel ábrázolására az kétségkívül használhatatlan. Egyetlen ponton azért érdemes lett volna nagyobb figyelmet szentelni neki: az általa is megnevezett, valóban több, egymástól nagy távolságra élő etnikai közösségre bomló negritók esetében. A negritók kiemelése a helyi lakossági csoportok köréből – még ha „kis fekete embert” jelentő elnevezésüket joggal megbélyegzőnek is minősítjük – a kutatók nagy részének szemében éppen azért fontos, mert ők a bizonyítékok rá: Délkelet-Ázsiának nem csak a mai Kína területéről származó népessége van. A mai domináns népességi csoportok észak–déli irányú bevándorlását nagy valószínűséggel megelőzte egy más típusú, valószínűleg nyugat–keleti irányú is, amely a negritók őseit hozta el a világrészre. Nagyobb valószínűséggel egy korai afrikai kivándorlás során érkeztek a térségbe (csakúgy mint India és az Andamán-szigetek ősi eredetű, negritókkal rokon népeinek elődei is), kisebb valószínűséggel egykori ausztraloid-melanéz népességcsoportok leszármazottai. De semmiképpen sem kínai eredetűek. Mondhatni, ez jelentéktelen részlet, mégis finomításra késztet minket annak a megállapításnak a tekintetében, hogy Délkelet-Ázsiába mindenki északról jött. Persze a jelenség nem ismeretlen a szerző számára sem, hiszen a Malajzia nemzetiségi viszonyaival foglalkozó fejezetben maga is tesz utalásokat az összefoglalóan negritóként meghatározott nemzetiségi csoportok ősi eredetére.

Az ausztronéz nyelvcsalád képviselőivel kapcsolatban (bár az észak–déli bevándorlási irány alapvetően megáll rájuk) talán érdekes lett volna kifejteni, hogy e nyelvcsalád első képviselői a domináns elmélet szerint a mai Tajvan szigetéről, tehát nem a szárazföldi Kínából származtak. Emellett utódaik nemcsak a Nuszantárát, de a Csendes-óceán szigetvilágának nagy részét is benépesítették a történelem folyamán, egészen Hawaii-ig és a Húsvét-szigetekig eljutva. A maláj nyelveket beszélő népcsoportok képviselői nyugati irányba pedig Madagaszkárig hajóztak és alapvető szerepük volt a helyi malgas népesség kifejlődésében. Ezzel az ausztronéz nyelveket beszélő népek az emberiség történelmének legnagyobb tengeri vándorútjait járták be, páratlan tengerhajózási – és nem mellesleg túlélési – képességet bizonyítva. Ha Délkelet-Ázsia népeinek történelmi teljesítményeit vesszük számba, talán ezt sem érdemes kihagyni.

Hallatlanul érdekes része a kötetnek a laoszi és kambodzsai lakosság földrajzi viszonyok szerinti osztályozásának jelenségéről szóló gondolatmenet. Eszerint a népesség völgyekben, dombokon, illetve hegyekben élő csoportjai az egymáshoz viszonyított fizikai elhelyezkedésük – emellett nyilván életmódjuk és gazdálkodáskultúrájuk – okán a helyi társadalom szemében is eltérő kategóriákat alkotnak, amelyek felülírják a nyelvi/néprajzi jellemzőiket. A dél-ázsiai Srí Lankán a szingalézek körében létezik egy hasonló logika alapján történő kategorizálás, amely a partvidéki és hegyvidéki csoportokra osztja e nemzet tagjait. Nagyon érdekes lenne elgondolkodni a hasonlóság okain. Mivel tudjuk, hogy a theraváda buddhizmust Srí Lankáról terjesztették el Délkelet-Ázsia szárazföldi területein,

nem lehetséges-e, hogy ez a sajátos társadalomszemlélet is a szigetországból származik? A választ e sorok szerzője sem ismeri még.

A *Délkelet-Ázsia történelme* persze nem lett az első kiadvány, amely sajtóhibáktól mentes (az ilyen könyv mindig majd jövőre fog megjelenni), vagy amely nem tartalmaz olyan részeket, amelyekről egyik-másik érdeklődő szívesebben olvasott volna még. Maga szerző is elismeri műve elején, hogy az eltérő történelmi korszakok eltérő terjedelemben és súllyal jelennek meg elbeszélésében és meg is indokolja, hogy miért döntött ilyen megoldás mellett. Érvelésével azonosulhatunk, de minden bizonnyal lesznek olyan olvasók, akik ennek ellenére még többet szeretnének tudni például a klasszikus kor ősi államairól, az ASEAN formálódásának egyes összefüggéseiről, vagy éppen az Egyesült Államok Délkelet-Ázsia politikájának hatásairól. Vitán felül alapmű azonban e kötet, amely úttörője a témával foglalkozó magyar szakirodalomnak. Eleven, humanizmustól és mély élettapasztalattól átítatott, közérthető szöveg, újabb szép és értékes darabja egy sok évtizeden át formálódó, nemzetközileg elismert, tudós életműnek. Olvasása mindenki számára a legjobb szívvel ajánlott.